

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

4

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1962

PERETSÉNYI NAGY LÁSZLÓ RÉGÉSZETI DOLGOZATAIBÓL.

A Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményében sok eredeti levél és kézirat van. Köztük jelentékeny számban vannak részint tárgyak, részint a személyek alapján régészeti vonatkozásuk is. Ott találjuk tudományunk alapvetőinek hazai és külföldi vonatkozású levelezését. Ezek közül nem egynek jelentős szerepe van szakunk fejlődésében. Kiadásra valamennyi nem volna érdemes, de sok olyan van, amelyiknek nyilvánosságra hozása jelentős adalék volna tudománytörténetünkhöz.

Nem szándékozom itt a részletekbe bocsátkozni, de - úgy gondolom - nem volna érdektelen halála 50 éves fordulójára kiadni Hampel József tudományos értékű levelezését. Nemcsak a hazai kutatástörténetre vetne ez világosságot, de mindennél jobban mutatná akkor igen jelentős külföldi kapcsolatainkat. Tudott dolog, hogy ennek két csúcspontja Rómer Flóris és Hampel József működésének idejére esik.

Természetesen ez az anyag még kiegészíthető a Magyar Tudományos Akadémia, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem kéziratgyűjteménye s nem utolsósorban a Magyar Nemzeti Múzeum kézirat és levéltáraiban őrzött becses adalékokkal. Ezeknek megismerése annál inkább érdekelne bennünket, mennél jobban halad előre tudományunk. A megtett út egyes állomásait, tudományunk időszakos megállását, de főként annak okait, valószínűleg tisztán láthatnánk a levelezésben, a tényeknek megfelelő megörökítésében.

Hogy a levelezés nem egyenlő értékű, sőt néha valóban semmitmondó, ez egészen természetes, s ezért kellene csak a válogatott anyagot sajtó alá rendezni.

De van a Széchényi Könyvtár katalogizált kéziratтарыában legalább olyan becses anyag, mint a levelezések; részint már kiadott, részint soha meg nem jelent kisebb-nagyobb igényű értekezések, tanulmányok. A kéziratok a XVIII. század utolsó évtizedéig mennek vissza. Különösen azok a figyelemre méltók, amelyek a latin és németnyelvű - koruknak megfelelő - irodalom közt már magyar nyelven készültek. Ilyen pl: Huszti András: Ó és új Dácia, azaz Erdélynek régi és mostani állapotjáról való rövid históriája. 1870.^{1/} - Csilavai Vasas András tudósítása a Ságvárrott kiásott régi alabás-

trom szoborról. 1814.^{2/} - Nem érdektelenek a Miller Jakab Ferdinándhoz írott levelek.^{3/} - Jankovich Miklós könyvei 1795,^{4/} és azok jegyzéke, melyeket látott és forgatott. 1788.^{5/} - Gyirmóthy Simon: Feljegyzése azon régiségeknek és pénzeknek, melyek saját gyűjteményemben feltaláltattak. Szekszárd 1830.^{6/}

Jelentősebb ezeknél:

Rómer Flóris iratai^{7/}, vegyes iratai^{8/}, utinaplója a párisi világkiállításról. 1867.^{9/}, a zalavári apátságról. Alcsut 1897.^{10/}

Hampel József: Bronzkor II.^{11/}, Antik szobrok gipszei^{12/}, Pannonia archaeológiájára vonatkozó jegyzetei^{13/}, Kosztümtörténeti jegyzetek^{14/}, Egyetemi ügyiratok^{15/}, Muzeumi, akadémiai, Régészeti Társulati iratok^{16/}, Archaeológiai jegyzetei, anyaggyűjtései^{17/}, Kisebb archaeológiai dolgozatai, előadásai^{18/}, Pannonia archaeológiájára vonatkozó jegyzetek^{19/}, Ókori emlékek Magyarhonban^{20/}, Különböző régi kéziratok^{21/}, Magyar régiséggyűjtők, gyűjtemények, régészek és régészetkedvelők jegyzéke 1872.^{22/}, Jegyzőkönyvei 1867-1909.^{23/}

Pulszky Ferenc utazási vázlatok^{24/}, Hivatalos iratok stb.^{25/}, Naplói, 1833-1856.^{26/}, Művészettörténeti tanulmányai és beszédei^{27/}, Leveles könyve 1861-64.^{28/}

Nagy Géza vegyes régészeti jegyzetei^{29/}, személyére és családjára vonatkozó iratok^{30/}, Jegyzetei.^{31/}

Csetneki Jelenik Elek vegyes jegyzetei^{32/}, családjára vonatkozó iratok^{33/}, Iratok^{34/}, Numizmatikai jegyzetek^{35/}, Naplója^{36/}, Feljegyzései és rajzai 1876-77^{37/}, Jegyzőkönyve, 1876.^{38/}

Kossuth Lajos - Nyáry Jenő levelezése.^{39/}

Perecsényi Nagy László: Szóbeszéd a Tudományok állapotjáról.^{40/}

Beliczay Jónás kéziratok (feliratok is).^{41/}

Torma Károly: Római felirattal^{42/}, A római pénz^{43/}, A római amphitheatrumról általában^{44/}, A római provinciák igazgatása^{45/}, Jegyzetel egyetemi előadásaihoz.^{46/}

Kubinyi Ferenc hivatalos jelentései, Pest, 1862. 1866.^{47/}

Hómann Ottó: Római állami és magánrégiségek^{48/}, Római hitéleti régiségek^{49/}.

Erdy (Luczenbacher) János; Árpádházi királyaink pénzei. Eszter-

gom 1858.^{50/}, Történeti anyaggyűjtése^{51/}, Történeti és éremtani anyaggyűjtése^{52/}, Éremtani és pecsétani jegyzetei^{53/}, Történeti és éremtani munkái és jegyzetei^{54/}, Szerbia fejedelmeinek pénzei^{55/}, Archaeológiai terminológia.^{56/}

Nagy Sándor: A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1860.^{57/}

Ponori Tewreuk Emil: Római állam-régiségek.^{58/}

Wenczel Gusztáv apróbb jegyzetei - archaeológiai is.^{59/}

Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat adatgyűjtése Hunyad vármegyére vonatkozóan XX. század eleje.^{60/}

Mint hogy a felsorolással csak a figyelem felkeltése volt a célunk, a nagyon különböző értékű iratokkal részleteikben nem is foglalkozunk. Annyit azonban mégis szeretnénk kiemelni, hogy egyetemi tanáraink előadásainak megmaradt anyaga régészeti oktatásunk multját éppen úgy tükrözi, mint a többi jegyzetek a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos dolgozóinak témakörét.

Nem volna érdektelen a nyomtatásban is megjelent munkáknak az eredeti kézirattal való összevetése sem, már csak a munkamódszer szempontjából is.

A naplók vagy naplószerű feljegyzések múzeumügyünk több, eddig alig ismert részletére világítanak rá, ami soha sem kerülhetett a nyilvánosság elé. Az írók önmaguknak tett vallomásai huzódnak meg ezekben s ilyen hosszú idő után, ha közérdekűek, a tudománytörténet lapjaira kíváncsoznak.

A kéziratok közül emeljünk ki most egyet, melynek tartalma messze jár a tudomány mai utjától, de nagyon jellemző korára, amely a német és latin nyelvek közt igyekezett utat törni a magyar nyelv számára is.

Az igénytelen "értekezést" Peretsényi Nagy László (1771-1827) írta. Címe: "A Rómaiaknak Szórgalmok Pannonián keresztül, az Utak, 's Kereskedésekre nézve: rövid Foglalatban öszveszerkeszté - Peretsényi Nagy László - Arad Vármegye Szolgabirája - 1819."^{61/} A kéziratot dátummal és "Legujabbi előadás" megjegyzéssel fejezi be. Hogy a végén jelzett "Legujabbi előadás" szóhasználat alatt mit értett, azt ma már bizonyosan nem tudjuk, de ha összefüggésbe hozzuk a címben jelzett "rövid foglalatban öszveszerkeszté" mondat résszel, mindenesetre ezáltal leplezetlen őszinteséggel, természetes magátólértetődéssel jelzi, hogy nem saját kutatásait adja, továbbá szembeötlően korrektül és pontosan meghatározza vele dolgozatának célját: az isme-

retterjesztést, a régészettudomány népszerűsítését.

Ilyenirányu lankadatlan törekvését látszik bizonyítani továbbá az a lelkes igyekezet is, mellyel alapításától kezdve az 1817-ben meginduló "Tudományos Gyűjtemény" c. folyóiratot támogatja történeti, régészeti, földrajzi, néprajzi jellegű cikkek és híradások beküldésével - nemkülönben előfizető-toborzással.

Ez a kiadatlanul maradt rövid kis kézirat Peretsényin keresztül ad hű képet koráról, valamint arról a lelkes kis csoportról, akiknek az a nehéz és nem mindig hálás feladat jutott, hogy a túlaradó lelkesültségükben mindig segíteni akaró, a magyar nyelv és művelődést mindenkor szívesen, akár anyagi áldozatokkal is szolgáló kortársak irodalmi működését a kor tudományos színvonalán, a tudomány megkövetelte fegyelem keretei közé szorítsa. Nehéz feladat volt ez annál is inkább, mert több, egyformán fontos szempontot kellett figyelembevenni:

1. / a barokk kor általános szelleme megkövetelte reális hasznos-
ságot,
2. / az általános érdeklődés mellett a műveltség és tudomány szín-
vonalának emelését,
3. / a tudomány eredményeinek népszerűsítését az eddiginél sokkal
szélesebb rétegekben; s ennek az eddigi latin nyelvhasználat mel-
lett minél nagyobb számban magyar nyelven való közzétételét,
4. / nem utolsó sorban a barokk ember lelki habitusát, a szerepel-
ni akarást és kedvelést, melyet, mint ismeretes, a kor irodalma
is bizonyít.

Bertók Lajos a Köleséri könyvhagyatékkal foglalkozván, néhány gondolattal felvázolja annak jelentőségét és korát, melyben élt, mondván: "Nem akarok most beszélni arról, hogy Köleséri saját műveiben eléggé nagy e a tudós elmélyülés, vagy fontosabb volt e számára a legtöbbször tekintélyt biztosító gyors érvényesülés, a külső siker...." ^{62/} Ez a kisértő gondolat Peretsényivel kapcsolatban is ellenállhatatlanul felmerül - s ha ez állt Kölesérire, aki anyagilag független volt, fokozottan állhat ez a kisebb vagyonnal rendelkező osztály tagjai számára, kiknek társadalmi emelkedést jelentett a tudományos, vagy irodalmi működés révén ismertté válás. Ez az ilyen irányu nagy igyekezet tagadhatatlanul felfedezhető Peretsényinél is,

de tul a megengedhető, érvényesülési szándékon, nem szabad figyelmen kívül hagyni a nemzeti öntudat megerősödését és tudományszakunk akkori állását.

A régészetet oly rendkívül nagyrabecsülő hivatalos felfogást Kiss János^{63/} tollából ismerhetjük meg:

"Lehetetlen is, ha józanon itélünk, által nem látnunk, hogy a régiség tudománya nélkül senki sem lehet el, a ki tudós akar lenni és sok oldalu jelesebb lelki kimivelést akar nyerni." "A régiség tudománya nem a tudásnak egy ágát szakasztja le, hanem egy egész élő világot terjeszt elő; a régi világ embereit egészen lerajzolja, s megmutatja mint fejlődtek ki azoknak tehetségeik, s miképpen fordítottak ezek dicséretes tetteknek véghez vitelére, hasznos rendtartásoknak alkotására, sok szép mesterségeknek feltalálására, és halhatatlan tudós munkáknak készítésére. Egy ideált állit előnkbe, mely utólérhető, minthogy a régiek valóságos életéből van véve..... egész mi-voltában el foglalja, kifejti, és nemesíti, az emlékező, képzelő s ítélő tehet-séget egyaránt gyakorolja; az elmét élesíti, az elmélkedést felébreszti s a tudós vizsgálódást táplálja s illendő határok közt tartja a szépnek, nagynak, és jónak érzését éleszti és eleveníti, s valamint egy felől a nemes indulato-
kat, és hajlandóságokat gerjeszti; úgy a nemteleneket erőtlenteni: egy szóval a lélek mind felső mind alsó tehetségeinek az elevenítő és világosító napnak módjára, életet, mozgást és serénységet ad." "Igaz ugyan hogy ezen mái tudományos világ sok új találmányokkal és mesterségekkel, mellyek a szün-telen tovább haladó kifejlődésnek természeti következesel, meggazdagodott, mindazáltal gyökereinél fogva a régiség termékeny földével egybe függ, és abból ves-eledelt, úgy hogy a ki a régiség tudományát nem tudja, az ujab-
idők lelki szüleményeit sem esmérheti tökéletesen."

Ezek szerint szinte hazafias kötelességének érezhetto Peretsényi e téren az ön- és népművelést, s a latin nyelvű Magyarországon anyanyelvén hirül adni a szélesebb rétegeknek a haza és a tudomány legújabb kincseit. Ez egybehangzott azzal az általános törekvéssel, mely létrehozta a Magyar Nemzeti Muzzeumot, a Magyar Tudományos Akadémiát és mely megindította a Tudományos Gyűjtemény c. magyarnyelvű folyóiratot, melynek célkitűné-seit és színvonalát az I. kötetben, 1817-ben közzéadott alábbi sorok szépen illusztrálják:^{64/}

"A Tudományos Gyűjteményhez eredeti, rövid és tudományos értekezések kivántatnak: a fordításokat csak úgy fogadhatjuk el, ha vagy Claszszikus Auctorokból próbatételek, vagy a magyarázás által némünemü tökéletesülést, alkalmaztatást nyertenek. A Tudományos Gyűjteménynek csak tudós dolgok lehetnek tárgyai."

Ugy látszik ez a szigorú, igényes követelmény hozhatta magával, hogy Peretsényi, annak ellenére, hogy szinte alapításától kezdve szorgalmas munkatársa, s hűve volt, kevés esetben szerepel a fenti folyóiratban értekezéssel.^{65/}

E tudományos igények mellett azonban természetesen nőnek az igények úgy az irodalmi, mint régészeti újdonságok, hírek iránt is. Ez indokolta azután a művelt nagyközönség számára havonként, vagy negyedévenként megjelenő hirlapok szükségességét is, pl.: Hazai és Külföldi Tudósítások, Magyar Kurir, Felső Magyarországi Minerva, stb.

Ez az élénk érdeklődés nemzeti multunk iránt és a barokk ember közlési vágya segítette elő az olyan embertípus kialakulását, mint amilyen volt Köleséri a maga korában, s majd Peretsényi is. Ez a hirtelen növekvő nagy igény egyrészt önmaga, másrészt a szélesebb tömegek művelésére készítette Peretsényit, hogy agilis természetének rendkívül megfelelően, meglepően nagymennyiségű írásmű megírására. Kiadott és kéziratban maradt munkáit tekintve^{66/}, csodálattal kell adóznunk munkabírását és munkatempóját illetőleg egyaránt. A témakörök számunkra tulságosan sokfélének tűnnek (história, genealógia, geographia, sphragistica, numismatica, heraldica, meteorologia, hydroterapia, mechanika stb.) - ez adódik korunk tulzott specializálódásos szemléletéből - mindenesetre bemutatják az ő színes egyéniségét, sokoldalú érdeklődését.

Terjedelmes munkásságából, s kézíratai közül jelen dolgozatát tekintve azt látjuk, hogy sem szerkezetében, sem előadásmódjában nem tanúsítja a tudóstól feltétlenül megkívánt fegyelmezettséget, elmélyülést. Igaz, az egyes tudományágak még csak most kezdenek tulajdonképpen elválni egymástól, élesebb körvonalak rajzolódnak ki, szemben a polyhistorok munkáival, hol a barokk kor felfokozott formakedvelése, nagyvonalúsága miatt a tartalom oly gyakran másodrendűvé válik. Peretsényi e dolgozatában még erősen tükröződik a XVIII. század szelleme, stilusa. Látszik,

hogy sokat forgatta e kor szerzőinek műveit - a kérdés most már csak az, hogy kit, és mennyiben használt fel forrásként.

Peretsényi adatainak forrásként való felhasználását illetőleg fokozott óvatosságra int Márki Sándor is, ki bár jól ismerte hibáit, de méltányolta erényeit is, s oly megható módon igyekszik védelmébe venni: "A történetírásnak azt a módját, melyet ő alkalmazott, soha sem fogja alkalmazni a historiographia; de vannak körülmények, mikor mentheti, ki belső ösztönből, vagy állásánál fogva tanulmányozza a multat. . . . " " . . . a kritika által nem mérsékelt kutatást helyettesítő képzelet. . . ." ^{67/} bizony gyakran elragadta, következésképpen a római feliratok kritikai elemzését, történeti kiértékelését sem várhatjuk a szerzőtől.

A dolgozat a kor szokásainak megfelelően §-ra felosztva tárgyalja a kijelölt témát. Meglepő, hogy helyenként tájékozottságot mutat a korabeli idevonatkozó irodalomban, lábjegyzetben hivatkozik is a publikálókra. De jegyzetelésének módja nem rendszeres, egyes részeken a feliratok lehelye és kora szerint hivatkozást találunk, máshol meg pontos földrajzi leírás mellett nem említ szerzőt. Ez arra engedett következtetni, hogy a lábjegyzet nélküli részek; feltehetőleg az ő adatgyűjtései, ill. elgondolásai. E feltevésem igazolást nyert azáltal, hogy a lábjegyzet nélküli részek az "Arad Vármegyében lévő Ó és új Váraknak Statistika Ismérete, továbbá "Arad vármegyei régiségeihez számlálható halmokról", "A régi Orod vagy is a mostani Aradnak dolgai". c. cikkeiben megtalálhatók. ^{68/}

A dolgozatában hiányosan közölt feliratok - kevés kivétellel - azonosíthatók voltak a CIL III. kötetében szereplő 4161, 4168, 3412, 4201, 3288, 4121, 3953, 1422, számú feliratokkal.

Mint minden történetírás kezdeti fázisában, úgy itt is megfigyelhető az a sajátosság, hogy a szerzők megragadják az alkalmat, hogy tudásukból minél többet adhassanak, mégha nem is tartozik szorosan a tárgyhoz és a tárgyalandó korhoz. ^{69/}

Lábjegyzeteit lépésről lépésre követve, gondosan ellenőrizve, kitünt, hogy a mű bevezetésének szánt sorait Katanchich, Phil. Pann. nyomán írta, s benne Pannonia felosztásáról szól, valamint a provincia vezetőinek latin elnevezéseit, mint Perfectissimus Praefectus, Praefectus Urbis, Praefectus Praetoriae, Rector, magyarázza, s igyekszik az ő korában használatos

vármegyei rangokkal egybevetni. A további részekben viszont bizonyosságot nyert, hogy Andreas Lehotzky: *Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum stemmatographia intersertis accessorie notationibus de Antiquis Populis Hungariae oras incolentibus*. Posonii 1796-1798., tehát latinul kiadott lexikonszerű műve volt Peretsényi forrása e kézirat megírásakor. Lehotzky műve alfabetaikus sorrendben, encyklopedikus cikkekben adja a címében is megjelölt nemesi családok történetét. De ezek történelmi előzményeként az ókori Magyarország népeiről is tudomást szerezhethünk belőle, s Pannonia és Dácia címszavak alatt, a kutatás akkori állásának megfelelően összegyűjtve megkapjuk az ókorból reánkmaradt és addig felszínre került feliratokat, bőséges és pontos bibliográfiával. Sőt, az egyes kötetek végén regisztert is ad. Peretsényi tehát lényegében a Pannonia és Dácia címszavak részbeni lefordítását adta szóbanforgó kéziratban dolgozatában, megtűzdelve helyenként saját földrajzi ismereteivel, hogy úgy mondjam Arad megyei terepbejárásának eredményeivel. A feliratokat igen felületesen írja ki Lehotzkyból és a kövekhez fűzött magyarázatokat - az ott megadott datálásokat meg sem említve. Ezzel szemben Lehotzky tévedéseit és hibáit hiven követi, mint pl. a CIL III 3953, Lehotzky 281 l. esetében, hol a Szamos mellé tesznek egy sisciai feliratot, mely pénzveréssel kapcsolatos tisztség nyoma.

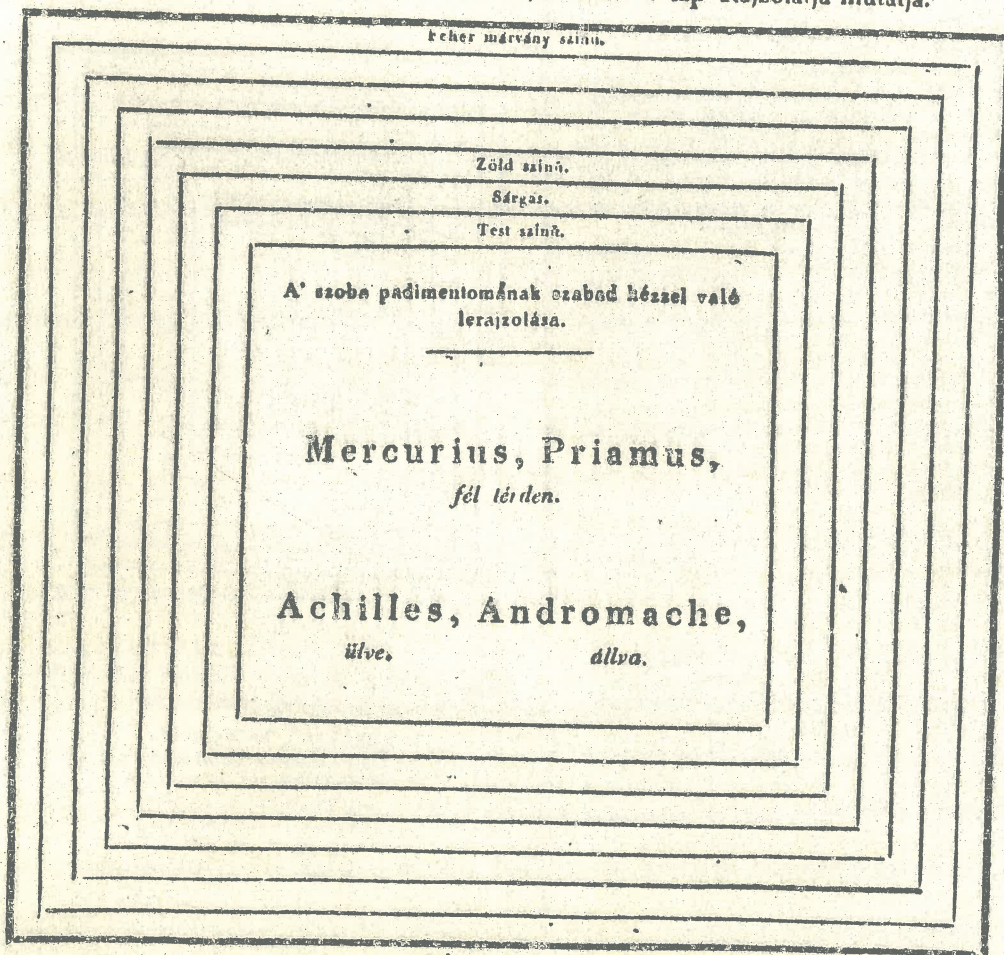
Peretsényi fő munkája, a csak kéziratban ránk maradt: Arad vármegye monographiájáról szólva Márki Sándornál az alábbi idézetet találjuk: "Hiteles okmányokból oklevelekből és régi könyvekből, tanult férfiaknak értekezéséből összeszedett, vagyis tettes nemes Arad vármegyének külső, belső, régi és mostani állapotjáról készített ismertetését, stb..."^{70/}, de hogy ez - úgy látszik - nemcsak Arad vm történetének megírása esetében lehetett így, ezt tükrözi a szóbanforgó kiterjedelmű kézírata is.

Mindezen hibák ellenére azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi utalásokra ügyel, s szinte kiérződik, hogy ezáltal akarja művét a tudományosság nivójára emelni, fémjelezni, - becsületes szándékát már a címben is kifejezésre juttatta.

Ókori és epigráfiai vonatkozása miatt egy a Felső Magyarországi Minerva 1825. évf. -ában ugyancsak Peretsényi Nagy László neve alatt "Erdélyi

November 1825.

FENS. LECTICAR ötödik sor ET IVLIA. BESSA — CONIVX EIVS. utolsó sor EX VOTO POSVER. — Több számos oszlopok, 'e más igen mesterségesen kimetszett kövek, 's figurák találtak, mellyeket a' sok birtokos M. Uraságok kastélyaikhoz által hozattak. A' mint felszámálhattam a' régi *Sarmizeg vára*' helyét, azt, több mint 30 birtokosok osztották el magok között, mindenik' fundussa az ottan heverő kövekből, minden mész nélkül egymásra felrakva, és azokkal bé van kerítve, a' mint a' lap' Rajzolatja mutatja.

Azon Anyag-szer, mellyben a' kövecskék rakva vannak, ol'y színű mint a' vas-ércz, csak hogy gyúrva, dagasztva látszik lenni, gypsel, ökör-vérrel üszsze keverve. Lágynak kellett lenni, midőn a' köveket magába vette, de most oly kemény, hogy vas-kalapáccsal is alig lehet törni, jó két hüvelyk vastagságú, az egész szoba' padolatja egy massa, azon alól csupa fekete föld, a' mint az ásás mutatja a' falak' szélében.

Közi Peretsenyi Nagy László.

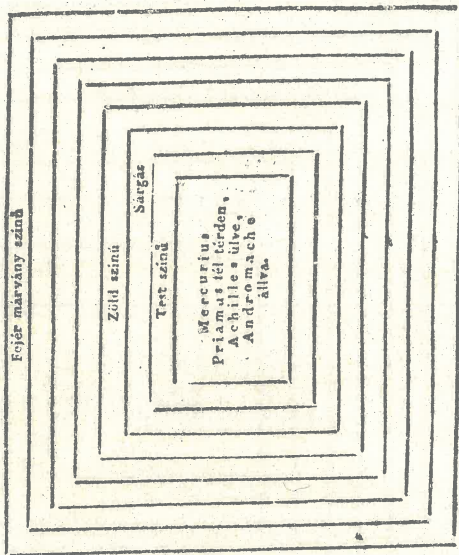
Több számos oszlopok, 's más igen mesterségesen kímetszett kövek, 's figurák találtak, mellyeket a' dok Birtokos Uraságok. Kastélyaihoz által tettek; a' mint felszámálhattam, a' régi Szármizog Várának helyét több mint 30 birtokosok osztották el, mindeniknek fundusa az ottan heverő kövekből egymásra minden més nélkül felrakva, 's azokkal beherítve.

Végre meg kell jegyezni, hogy azon matéria, mellybe a' kövecskék vagnak rakva, olyan színű, mint a' vas ércz, csak hogy gyurva dagasztva látszik lenni; midon a' köveket magába vette, lágynak kellett lenni, gipszel, és ökor vérrel öszvekeverve, de most olyan kemény, hogy vas kalapáccsal is alig lehet törni; jó két hüvelyk vastagságú; az egész szoba' párlimentoma egy massza, azon alól csupa fekete föld, a' mint az ásás mutatja a' falak' szeleiben. — Ezeket volt kívánságom közölni, mellyek után kegyességébe ajánlott állandó tisztelettel vagyok

A' Teltitotes Vice Ispány Üzenek

alázatos szolgálója
Dálnoky Mártony
Petrisi Tisztartó.

A' szoba' padlatjának szabad lézzel rajzolt mássa.

3.

Észrevételek Dálnoky Márton' Levelére
a' Római Régiségekről.

AVRELIAE. VICTORIAE.
INCOMPARABILI. FAEMINAE.
FORTVNATVS. — — — LIB.
ADIVTTABV — — —
CONIVGI. CARISSIMAE.
H. M. H. M. S.

Ritkaságok" címen megjelent cikkről is szólnunk kell. Ennek fő célja a Várhelyen, 1823-ban talált mozaikpadló közzététele. Ezen objektumokról először a Tudományos Gyűjtemény 1824 év X. kötetéből szerezhethetünk tudomást, Dálnoky Mártony Petrisi Tisztartó leírásából. Mint lelkes műkedvelő régész, vagy akár csak érdeklődő - ha levél formában is - de viszonylag pontos leírást ad a látottakról: a környék földrajzi fekvése után a lelőköri körülmények leírása következik, majd a két mythológiai tárgy mozaikpadló részletes tárgyalása, a színek és készítési technika, valamint a mű művészi méltatására is kitérve.

Mintegy epigráfiai keretbe foglalva a mozaikok leírását, a cikk elején és végén közöl a helyben talált, vagy őrzött feliratok közül három darabot, soronként, nyomtatott betűkkel lemásolva azokat, az alábbi megjegyzéssel: "sajnálom, hogy a Históriaikban való járatlanságom miatt, a Contractiókat és néhol lekopott betűket ki nem pótolhatom; reményilem Peretsényi Nagy László Szolga Biró Ur e tárgyban teljes segítség leszen."^{71/} A Tudományos Gyűjtemény ugyanezen számában ^{72/} "Észrevételek" Dálnoky Márton Levelére a Római Régiségekről" címen Halitzky Antal foglalkozik e három felirat megfejtésével, értelmezésével.

Összevetve a szerzők közlésében a szóbanforgó három feliratot ^{73/}, úgy azt kell látnunk, hogy Halitzky Dálnoky Márton közlését alapulvéve tárgyalja a feliratokat - személyesen nem látta őket. Peretsényi viszont a Felső Magyarországi Minerva 1825. évfolyamában, tehát egy évvel később, közli mind a mozaikokat, mind a három feliratos követ; valami csekély kizárólag a feliratok felületes másolásából eredő eltéréstől eltekintve azonosan, mint ahogy azt Dálnoky Márton levelében olvashattuk, s ugyancsak leközi a mozaikokról készített Dálnoky féle vázlatot is. (1.1., 2.kép)

Ezt a ma számunkra elképzelhetetlen, s a tudós etikájával össze nem egyeztethető eljárást - bizonyára - az ő korában nem is bírálták. A fokozott szereplési vágy mellett, ill. azzal párhuzamosan, nem ritka, hogy találunk anonym szerzők munkájával is, így pl. a várhelyi mozaikokról ugyancsak 1825-ben jelent meg egy név nélküli ismertetés német nyelven. Igen gondos, pontos leírás, rendszerezésre törekvő - a környékről előkerült, vagy korábbi irodalomban említett feliratokat ^{76/} a források megjelölésével adja. Nem lehetetlen, hogy Peretsényi ezen Felső Magyarországi Minerva 1825-ben

ben megjelentetett cikkét ez a név nélkül megjelent kiadás tette újra időszerevé, - féltékenyen vigyázva arra, hogy most már szélesebb körben, magyar nyelven is megismerhessék kincseinket.

Az elmondottakból egy nagyjelentőségű átmeneti idő szellemi képe bontakozik ki előttünk. Minden különösége ellenére vagy talán éppen ezért tudománytörténetünknek is igen érdekes korszakát jelenti. Ebben a maga módján Peretsényi Nagy László legalább is figyelemre érdemes szerepet játszott, s ha nem is vitte előre ismereteinket, igyekezett azokat magyar nyelven is hozzáférhetővé tenni.

KANOZSAY MARGIT

JEGYZETEK:

1. / Fol. Hung. 80.
2. / Uo. 294.
3. / Uo. 475.
4. / Uo. 665.
5. / Uo. 677.
6. / Uo. 748.
7. / Uo. 1110, 1413.
8. / Uo. 1111, 1416.
9. / Uo. 1358.
10. / Uo. 1609.
11. / Uo. 1696.
12. / Uo. 1697.
13. / Uo. 1698.
14. / Uo. 1700.
15. / Uo. 1701.
16. / Uo. 1702.
17. / Uo. 2478.
18. / Uo. 2479.
19. / Uo. 2480.
20. / Uo. 2481.
21. / Uo. 2482-2490.
22. / Uo. 874.
23. / Duod. Hung. 54.
24. / Fol. Hung. 1716.
25. / Uo. 1716.
26. / Uo. 1514.
27. / Uo. 2502.
28. / Uo. 668.
29. / Uo. 1966.
30. / Uo. 1967, 1991.
31. / Uo. 2756-60, 2780.
32. / Uo. 1971.

33. / Uo. 1970.
34. / Uo. 1992.
35. / Uo. 2761.
36. / Uo. 2762.
37. / Uo. 1032.
38. / Uo. 64.
39. / Uo. 2300.
40. / AH. 1.
41. / Uo. 1475.
42. / Uo. 1587.
43. / Uo. 1588.
44. / Uo. 1590.
45. / Uo. 1589.
46. / Uo. 1591.
47. / Uo. 2008.
48. / Uo. 2223.
49. / Uo. 2227.
50. / Uo. 2320.
51. / Uo. 2321.
52. / Uo. 2322.
53. / Uo. 2323.
54. / Uo. 2324.
55. / Uo. 2325.
56. / Uo. 833.
57. / Uo. 2544.
58. / Uo. 3158, 3277.
59. / Uo. 564.
60. / Uo. 1176.
61. / Quart. Hung. MMSS Autogrph.
62. / Bertók Lajos: Ifjabb Köleséri Sámuel Könyvhagyatéka. Sep. a Debreceni Kossuth L. Tud. Egy. Könyvtárának évkönyvéből, 3. évf. 1955. 2. rész. 7.
63. / Kiss János: A' régiség tudománya. Tud. Gyűjt. 1824. VII. 92-94.
64. / Tud. Gyűjt. 1817. I. 124.

65. / Arad vármegyében lévő ó és új váraknak ismerete. Tud. Gyűjt. 1817. I.-
Arad vármegye régiségeihez számítható halmokról. Tud. Gyűjt. 1819.
66. / Márki Sándor: A vármegyék leírásának története. Földr. Közl. 1888. IV.
202.
67. / Márki S.: A vármegyék leírásának története. Földr. Közl. 1888. IV. 205-
206.
68. / 1. 65. jegyzet.
69. / 86. lapon Könyves Kálmán Király 1105. évi győzelméről szól, majd a ha-
lomsiros temetkezések kapcsán az 1135. évi Onodi Országgyűlésről.
70. / Márki S.: Földr. Közl. 1888. IV. 203.
71. / Dálnoky Mártony' Levele Ns. Arad Vármegye' Első AI-Ispánjához Tekin-
tetes Kovács János Urhoz a' Római Régiségekről. Tud. Gyűjt. 1824. X.
34-35.
72. / Tud. Gyűjt. 1824. X. 37-40.
73. / CIL III. 1503, 1469, 1438.
74. / Dálnoky:

QIANIARIO QF
COLLINA : RF
TAVIO FLAMINI
QQ PRIM. PRO IMP.
ORDO COL ULP TRAI
DACIC. SARMIZEG

Peretsényi:

QIA VI ARIO QF
COLLINA : RF
TAVIO FLAMINI
QQ PRIM PRO IMP
ORDO COL ULP TRAI
DACIC SARMIZEG

Halitzky:

Q. IANIARIO. Q. F.
COLLINA : RE
TAVIO. FLAMINI.
Q. Q. PRIM. PRO. IMP.
ORDO. COL. ULP. TRAI.
DACIC. SARMIZEG.

Dálnoky:

AURELIAE. VICTORIAE
INCOMPARABILI. FAEMINAE.
FORTUNATUS --- LIB.
ADIUTTABU ---
CONIUGI . CARISSIMAE
H. M. H. M. S.

Halitzky:

Peretsényi:

AURELIAE VICTORIAE
INCOMPARABILIS FAEMINAE
FORTUNATUS ---- LIB
ADIUTTABU ----
CONIUGI CARISSIMAE
H. M. H. M. S.

Eltérés nem mutatkozik: DEAE NEMESI
REGIN ---
CORNEL. CORNELIAN'S
DEFENS LECTICAR
ET IULIA BESSA CONIUX EIUS
EX VOTO POSUER

75. / "Abbildungen von zwei antiken Mosaiken die im Jahre 1823 in Várhely im Hunyader Comitatus entdeckt wurden. Hermannstadt 1825. E név nélkül megjelent dolgozat szerzője egyébként Bedeus József (gyakran Bedäusnak írva) erdélyi kormányzói tanácsos, kit később, 17 év múlva az Erdélyi Honismereti Társaság elnökévé választanak.
76. / 14 db feliratot közöl, köztük csak a Q. IANUARIUS (CIL III. 1503) azonos a Peretsényinél említettekkel.